

Symposium Kern en Toekomst van de denktank PJ21
Studiecentrum LJG Amsterdam
1 december 2013

Ter inleiding

Dit is het verslag van het symposium “Kern en Toekomst”, dat op 1 december 2013 speciaal gehouden is om geïnteresseerde gemeenteleden van de LJG in de gelegenheid te stellen rechtstreeks te reageren op de Eindnota van de denktank PJ21. Daar is goed gebruik van gemaakt, waardoor het een nuttig en boeiend symposium is geweest. Het was alleen te kort om alle onderwerpen aan de orde te stellen, zodat een vervolg hierop zal worden voorbereid.

Tijdens de woorden van welkom, die Chaim van Unen sprak, vroeg de voorzitter van de LJG Amsterdam, Fred Salomon, het woord om zijn waardering te uiten voor het resultaat. Hij beschouwt het Eindrapport van de denktank PJ21 als een bruikbaar document bij de ontwikkeling van het beleid.

Inleiding Bart Wallet

Vervolgens sprak Bart Wallet, historicus aan de Vrije Universiteit. Hem was gevraagd om de inhoud van de Eindnota in een historisch kader te plaatsen tegen de achtergrond van de geschiedenis van het Amsterdamse Jodendom.

Wallet benadrukte, dat de rol van een historicus bescheiden is. Hij observeert en biedt historische reflecties door het onderwerp in een breder perspectief te plaatsen. Hij constateerde dat de inhoud van de Eindnota, die zoekt naar een leefwijze waarin Jodendom goed samen kan gaan met de ideeën van de moderne samenleving, goed past binnen de traditie van de grote Reformbeweging, waar de LJG bij hoort.

De Eindnota introduceert, op bladzijde 14, het samengaan van de Verlichting, of beter de moderniteit, met de Joodse traditie in de vorm van een ellips. De Denktank probeert daarmee te schetsen, dat de twee schijnbaar uiteen lopende “liefdes”, de moderne leefwijze en het bewust Jood-zijn, uitstekend samen kunnen gaan. De ontmoeting tussen beiden blijkt steeds weer het onvermijdelijke vertrekpunt. Iemand die Joods traditioneel wil leven zal zijn of haar persoonlijke weg moeten vinden om met beide realiteiten in harmonie te kunnen leven. Het Liberale Jodendom probeert deze twee uitgangspunten daarom niet als tegenstellingen te zien, maar als een totale positieve levenshouding.

Het blijkt steeds weer om grote beleidsvragen te gaan, zoals

- Hoe verhoudt zich het collectieve Jodendom tegenover het individuele, bijzondere Jodendom van de Progressieve Gemeente?
- Hoe verhouden zich het Joodse volk en de Joodse religie tot elkaar?
- Welke rol is er voor de Halacha?
- Welke rol is er voor het Rabbinaal gezag?

Op deze vragen zijn diverse antwoorden gegeven. Om er enkele te noemen:

1. Binnen de Ultra-orthodoxie is er de Chatam Sofeer met zijn idee van “*chidoesj asoer min haTora*”. (De Tora verbiedt vernieuwing)

2. Binnen de Neo-orthodoxie is er het antwoord van *Tora im derech erets*. (buitenshuis burger, binnenshuis Jood)
3. Binnen de Masorti beweging (Conservative) pleit Zacharias Frankel er voor om de Halacha te beschouwen als een historisch proces van ontwikkeling.
4. De Reform (de oudste!) beweging beschouwt zich principieel als post-halachisch. Zij beschouwt de Halacha niet naar de letter, maar naar de geest van de traditie. Moderniteit ziet zij als ge'oela (verlossing) en zij streeft graag naar een synthese tussen moderne samenleving en Jodendom; niet tegenover elkaar maar naast elkaar, verweven en vervlochten.

Hoe heeft men in het verleden getracht deze uitgangspunten te realiseren?

- A. Mozes Mendelsohn (18^e eeuw) stelde dat de moraal een *universeel* (natuurlijk) verschijnsel is, maar dat deze universele moraal een *particuliere* traditie nodig heeft als drager en beschermer.
- B. Immanuel Wolff pleitte in 1822 voor de Godsidee centraal te stellen (het Sjema); de rabbijnse traditie beschouwde hij als de stolling van deze idee. Jodendom, aldus Wolff, is in essentie een *innerlijk* principe. Als gevolg van deze opvatting is het Jodendom een historisch product van geleidelijke ontwikkeling, maar filosofisch als een onveranderbare kern, of essentie, of idee. (vgl. Kant)
- C. Abraham Geiger (1810 – 1874) zag Jodendom als een permanente evolutie, dus progressief. Joden beschouwde hij als de dragers van een unieke en creatieve "Geist". De Joodse natie was daarvan de beginvorm, maar uiteindelijk heeft het Jodendom de hele mensheid op het oog. Het streeft naar universaliteit. De historische ontwikkeling brengt ons op een steeds hoger niveau (vgl. Hegel).
In alle Reformmodellen wordt de moderniteit als onderdeel van de Joodse traditie *geïntegreerd*, en wordt dus niet gezien als er *tegenover* staande.

Wat is nu de plaats van de LJG in Joods Nederland?

1. De LJG is in Nederland tamelijk laat ontstaan. Vanaf de 19^e eeuw tot aan 1940 sprak men van de "species judaica hollandia". Over dat wat kenmerkend was voor het Nederlandse Jodendom: trots, matigheid, en tegen de extremen. Er werd gestreefd naar een Einheitsgemeinde Dutch style,
2. Maar vanaf 1945 vindt er een omslag plaats. 'Species judaica hollandia' wordt een negatieve term. Men wilde juist wat breder worden en bewust aansluiting zoeken bij bredere Joodse ontwikkelingen, zoals het Zionisme en de pluriformisering. Dit laatste wil zeggen: het ontstaan van diverse stromingen binnen de Joodse wereld.
3. De opkomst van LJG in Nederland groeide vooral na 1954, onder leiding van rabbijn Jacob Soetendorp. Tot die tijd waren er vooral Duitse Joden lid, maar nu werd de Gemeente ook aantrekkelijk voor Joden met een andere achtergrond.

Hoe vond deze verandering plaats?

- Er werd een verschuiving in de ontwikkeling van het Liberale Jodendom zichtbaar van Duitsland naar de USA en Groot Brittannië;
- Het publieke domein werd als het ware het forum waar discussies plaats vonden tussen Joden en Christenen (Joods-Christelijke dialoog)

- Er ontwikkelde zich een progressief idee in de Joodse wereld: de renaissance van het Jodendom door middel van Tikkun Olam.

Als resultaat zagen we grote verschuivingen in ledenaantallen: In 1947 stond 90% van de Joden in de boeken van het NIK en 10% kwam er niet in voor. Dat is nu omgekeerd. Nu is nog 20% institutioneel gebonden, 10% NIK en 10% LJG. Dat wil dus zeggen dat de niet-religieus gebonden Joden verre in de meerderheid zijn. En juist dat is van ouds het domein dat de LJG wilde bereiken. Hoe? Niet via het 'binnenjoodse circuit', maar voornamelijk via het publieke domein. De persoon van rabbijn Jacob Soetendorp was een meester in de presentatie. Hij werd door die eigenschap in de landelijke pers naar voren gehaald als een charismatisch joods leider.

Relatieve positie van de LJG verschoven

Vandaag zien de posities in Joods Nederland er als volgt uit:

Van de Nederlandse Joden geeft 20% aan religieus te zijn. Deze groep is zeer divers.

- Het internationale landschap weerspiegelt een grote variëteit.
- De NIHS 2.0 (nieuwe stijl dus) laat het wegvallen zien van de traditionele Einheitsgemeinde.
- De LJG zit nu ingeklemd tussen twee sterke flanken: Amos (Modern Orthodoxy) ter rechter zijde, en Beth HaChidush ter linker zijde. De concurrentie is vergroot.
- De LJG is nu de grootste sjoelgemeenschap in Groot Amsterdam en binnen 5 jaar misschien wel de grootste kehilla.
- De nieuwe positie van de LJG is niet meer die van het kleine broertje, maar zij is zelf establishment geworden. En dat brengt nieuwe verantwoordelijkheden en zelfbewustzijn zich mee.

Tot zover de lezing van Bart Wallet.

Plenaire discussies

Het tweede deel van het programma bestond uit plenaire discussies. Gespreksleider was Joram Rookmaaker.

Allereerst werd gesproken over de eindnota *Kern en Toekomst*.

Er kwam discussie op de mening, dat de publicatie filosofisch van aard is en de sociologische invulling mist. Daarmee werd bedoeld een praktische invulling. Bij voorbeeld: de vraag waarom iemand lid wordt van de LJG wordt niet beantwoord. Dit onderwerp was wel in de Denktank besproken, maar dat leidde daar niet tot een gedeelde conclusie. In dit verband kwam overigens ook de "schijf van vijf" (Ido Abram) over joodse identiteit aan de orde. Het is voor de meeste Joodse Nederlanders vanzelfsprekend dat ze tot een bepaalde categorie, of groep, horen. Mensen zeggen dan: "we doen niets meer met ons Jodendom", maar tegelijkertijd willen of kunnen ze die identiteit ook niet helemaal los laten.

Het model van de ellips, zoals gepresenteerd in de eindnota, leidt tot veel discussie. Gaat het in de brandpunten nu om aantrekking of juist om afstoting, om moderniteit of om Jodendom, of is het een afwisselend spanningsveld?

Het sterke van de ellips als beeld is, dat bovengenoemde tegenstellingen steeds de twee brandpunten van de ellips vormen. Je hoeft dan niet of het één, of het ander te kiezen, maar je kunt met beide brandpunten leven. Ze staan binnen de ellips niet zozeer tegenover elkaar maar náást elkaar. Wel moet men leren met deze verschillen te leven en om te gaan.

Vervolgens werden er 10 stellingen gepresenteerd, die gebaseerd zijn op de Eindnota en ieder op zich op prikkelende wijze een dilemma stellen. Helaas was er geen tijd om alle stellingen te bediscussiëren. De discussie was zo geanimeerd, dat ter plekke beloofd is om een vervolg hierop te organiseren.

Hieronder volgen de stellingen en de reacties daarop..

1. *“De halacha is de basis van het Jodendom, dus moet het ook het richtsnoer zijn voor progressieve Joden”.*

De Halacha, gezien als de interpretatie van de Tora (met name het deel over wetten en voorschriften) ontwikkelt zich en past zich aan, indien veranderende omstandigheden hierom vragen. De letterlijke betekenis van het woord Halacha is “de weg die je gaat”, beweging suggererend voor alle Joden, inclusief de orthodoxen. Een goed voorbeeld van aanpassing aan de tijd zijn bepalingen over mamzerot, waar we niets meer mee doen.

Voor progressieve Joden formuleert de *Reform Responsa*, op gezag van een internationaal college van rabbijnen, de begrenzingsen, zodat hier eenduidigheid over bestaat en de Halacha niet lokaal en naar eigen geloven kan worden aangepast.

2. *“Kennis van de Joodse bronnen is essentieel (“een dag niet geleerd is een dag niet geleefd”). Gebrek aan kennis is dus een bedreiging van het Liberaal Jodendom”.*

Progressieve Joden hebben over het algemeen te weinig kennis van de Joodse instrumenten om te redeneren. We gebruiken te veel onze bronnen uit het modernisme, de dagelijkse samenleving, die we allemaal wel goed kennen. Kennis van Jodendom daarentegen gaat verder dan de dagelijkse realiteit. Die kennis is een garantie op behoud van de Joodse identiteit, ook bij verandering van de Halacha. Leren uit Joodse bronnen is niet alleen een cerebrale oefening om veel te weten. Je hebt dat ook nodig om met die kennis gefundeerde standpunten te kunnen innemen als het om Joodse dilemma's gaat. Liberale Joden hebben het daar moeilijker mee dan orthodoxe, die zich veilig wanen door vast te houden aan oude interpretaties van de Halacha. Voor Liberale Joden betekent aanpassing van de Halacha overigens niet alleen verwatering, maar óók herpakking, zoals in het geval van mikwe en kasjroet.

3. *“Progressief Jodendom kent gelijkwaardigheid voor mannen en vrouwen, dus talliet en kipa zijn vrijwillig voor iedereen, m/v.”*

Het dragen van talliet is een mitzwa, terwijl het opzetten van een kipa tot de minhag hoort. Talliet is een tijdsgebonden en positieve mitzwa en daarvan zijn de vrouwen vrijgesteld. Dat wil niet zeggen, dat het ergens verboden zou zijn. Het dragen van de kipa is een gewoonte, die refereert aan Talmoedische uitspraken, die overigens niet gekoppeld zijn aan eredienst maar aan respect voor de Eeuwige. Verschil maken tussen mannen en vrouwen zit ingebakken in het Jodendom en wordt niet op ieder punt betwist. Denk maar aan de leeftijd voor bar- of batmizwa. Het

dragen van talliet door vrouwen is óók een emotioneel gebaar om de patriarchale elementen van de religie te verzwakken.

4. *“Progressieve Joden zijn individualisten, dus de gemeenschap heeft geen rabbijnen nodig”.*

De moderne rabbijn heeft vele taken naast de oorspronkelijke, zoals ‘kenner van religieuze zaken’ en ‘wijze man/vrouw’. Het pastorale werk hoort daar tegenwoordig ook bij. Aan de ene kant levert de moderniteit de leden van de Gemeente veel mogelijkheden om zelf kennis te verwerven, terwijl aan de andere kant de behoefte aan pastorale zorg toeneemt als gevolg van de individualisering van de samenleving. De kennis van het Jodendom moet centraal beheerd worden door rabbijnen om verwatering te voorkomen. Het pastorale werk steunt meer op joodse wijsheid en is niet normatief en kan eventueel ook door anderen worden verzorgd. Rabbijnen bewaken de Joodse identiteit. Zij beschikken over de meeste kennis van de achterliggende waarden en geven aan hoe die gestalte krijgt in de Gemeente.

5. *“Mensenrechten gaan boven alles, maar dat botst niet met Joodse tradities, zoals de verplichting tot besnijdenis”.*

6. *“De toekomst is in de hand van de jongeren. Hun afwezigheid bewijst hun gebrek aan interesse voor het Jodendom”.*

7. *“De grote meerderheid van liberale Joden gelooft niet in God, dus kunnen wij verwijzingen naar God uit de sidoer schrappen”.*

Dit gaat over spiritueel gevoel. In het Jodendom is er een directe lijn tussen de individuele mens en God. Er is geen intermediair, zoals bijvoorbeeld in het christendom. We zouden hier veel meer aandacht aan moeten geven, want misschien is dit gemis wel de reden dat velen elders zoeken naar spiritualiteit. Men mist de visie van de LJG op dit onderwerp, omdat het als onkies wordt gezien om hierover te praten. We zouden dit taboe moeten doorbreken.

8. *“Liberaal Jodendom staat voor gelijke rechten voor alle mensen. Wanneer dan in Israël de scheiding wordt doorgevoerd tussen mannen en vrouwen en tussen Joden en Arabieren zullen wij de contacten met Israël stopzetten”.*

9. *“Progressief Jodendom onderscheidt zich door het niet-orthodox zijn. Wanneer de orthodoxie progressiever wordt, verdwijnt een belangrijk bestaansrecht van het progressief Jodendom”.*

10. *“Het Liberale Jodendom wordt kwantitatief bedreigd. Daarom moeten we ons toelatingsbeleid verruimen”.*

Ten slotte.

Helaas is een aantal van de stellingen door tijdgebrek niet behandeld.

De deelnemers aan het symposium vonden dit jammer en vroegen om een vervolg. Het Studiecentrum van de LJG, dat het symposium organiseerde, zal een plan bedenken om de discussie voort te zetten.

